

De vriendinnen Cateau Huidekoper en Truus Duyvis.

De fotografie staat in de belangstelling bij vakhistorici en -blijkens de populariteit van series als *Ach lieve tijd* en *Oude ansichten* - bij een breder publiek. Afgelopen jaar kreeg het Zuiderzeemuseum de beschikking over foto's van de gezinnen Duyvis-Verkade en Vis-Duyvis. Dit laatste gezin woonde vanaf 1904 in museum pand Zaandijk. In de tentoonstelling 'Foto's met gezag' verwerken wij recente inzichten in de fotografie als historische bron.

Het heeft iets fascinerends iemand uit 1840 rechtstreeks in het gezicht te kunnen zien. Een foto kan ook een straatbeeld ontrukken aan de kaken van de vergankelijkheid: toen, op die zomerdag in 1892, liep een hondje over het zonovergoten Damrak. In hun zeggingskracht en authenticiteit lijken foto's de tijd te overbruggen. Hoe aantrekkelijk is het dan te vergeten dat foto's, net als elke andere getuigenis van het verleden, de werkelijkheid tonen via de waarneming en beoordeling van de maker, die vaak weer bepaald worden door ingesleten conventie. Wat bij elkaar geveegde foto's over één onderwerp zijn nog geen tentoonstelling! Maar behalve een beperking ligt hier een kans: we kunnen in de foto de fotograaf traceren, de opdrachtgever of degene die de foto's in een album plakte. Dan krijgen die foto's een nieuwe dimensie. Het gaat bij de familie Duyvis om kwalitatief goed studiowerk uit de periode 1860-1885. De foto's zijn vervat in een insteekalbum. Familiealbums vormen, zeker in Nederland, een nog amper door onderzoekers betreden genre. Een album als dit zou nu niet meer worden samengesteld. Het gaat niet om de

De elite op zijn best

Door
Jaap Kerkhoven

belevissen van één gezin maar om een parenteel, zeg maar een stukje stamboom. Keurig op volgorde zien we de portretten van een aantal leden van maar liefst vier generaties Duyvis. Wie de volgorde van de afstamming kent, kan voorspellen wat er op de volgende pagina te vinden is. De afbeeldingen zelf zijn stereotiep. Op portretfoto's wilde de elite op zijn best voor de dag komen. De inrichting van de studio van de beroepsfotograaf moest daaraan bijdragen. Het zijn stijve, geposeerde foto's in een waardige omgeving. Toch is er iets merkwaardigs met dit album. Prominent aanwezig is iemand die helemaal geen deel uitmaakte van het gezin: Cateau Sanders-Huidekoper, de boezemvriendin van Truus Duyvis. Vijf foto's van deze Cateau zijn geplaatst voor die van Truus. Kennelijk is dit album in haar meisjesjaren door Truus Duyvis samengesteld en heeft zij haar Cateau op deze manier willen inlijven in de eigen familie. De eerste twee bladen van het album zijn leeg. Misschien zaten daar een foto van de koning en zijn gezin en een foto van Ericus Duyvis. Dit was de meest geliefde broer van Truus, maar hij komt in het album niet voor.

Dienstmeisje

Een opmerkelijke losse foto in de tentoonstelling is die van Grietje Fens, dienstmeisje bij Truus Duyvis na haar huwelijk met Jan Marinus Vis. Zij kwam van het platteland in Groningen en stond in 1898, twintig jaar oud, met mooie kleren, maar ook met schort en poetsdoek, voor de camera. Met deze foto van de beroepsfotograaf wilde ze misschien vastleggen wat ze bereikt had in het leven. Er is nog iets aardigs met deze foto. De fotografie heeft brede lagen van de bevolking gestimuleerd zichzelf als individu te zien en zich als zodanig te presenteren. Bij veel foto's van werkend volk in onze collectie is dat nog niet zichtbaar, maar Grietje Fens verstond die kunst al wel².

Eigen camera

De eerste foto's van het gezin Vis-Duyvis, waaronder vier identieke foto's van dochtertje Borie, komen ook uit de studio. Vanaf 1896 zijn de foto's van mindere kwaliteit. Kennelijk zijn ze door Jan Marinus Vis

Grietje Fens, dienstmeisje van mevrouw Vis-Duyvis, 1898.

met een eigen camera gemaakt. Details daarover ontbreken. Wel is er een foto uit 1904 of 1905 waarop hij naar het lijkt met een zelfontspanner in de weer is. Jan Marinus Vis maakte overal foto's, tot in de slaapkamer toe. Opmerkelijk is hoeveel hij binnenshuis heeft gefotografeerd. Deze plaatjes ademen een meer intieme sfeer. Als huisvader achter de camera legde hij andere plaatsen en momenten vast dan een beroepsfotograaf. Degenen voor de lens verloren iets van hun bestudeerde stijfheid. Er zijn foto's bij van een vriendin in gemakkelijke pose, het hoofd in haar hand en zelfs zittend op de grond met een van de kinderen tussen haar benen³. Het familiealbum met zelfgemaakte foto's raakte vanaf de jaren 1890 overal ingeburgerd, om te beginnen bij de burgerij⁴. Familiefoto's lijken een simpele afbeelding van het eigen bestaan. Aan die schijnbare vanzelfsprekendheid ontlent zij hun gezag: "Kijk, zo gek doen wij het nog niet". Honderd jaar later bekijken wij ze wat meer van buiten af. Het huwelijk van Jan Marinus Vis en Truus Duyvis liep uit op een echtscheiding, die alle gezinsleden sterk aangreep. De gezellige prentjes laten daar natuurlijk niets van zien. Wel valt op dat er geen foto's bewaard zijn die de relatie tussen Truus en Jan Marinus benadrukken. Ook een afbeelding als bruidspaar ontbreekt.

Biografische benadering

Deze familiefoto's waren ooit vol persoonlijke betekenis. Voor ons tonen ze in eerste instantie alleen het typische van hun tijd. Bewaarde brieven en gedichten helpen iets van de emotionele betekenis te achterhalen van een foto van een overleden vader of moeder, of van een jeugdvriendin. In 1901 schrijft Truus Vis over een huiselijk tafereeltje met vader en moeder in haar kinderjaren en over haar hunkering naar haar vroeg overleden vader. In 1892 herinnert Cateau haar vriendin op een pijnlijk moment in haar leven aan de gesprekken van vroeger, toen ze in het donker lagen te praten. Bij Jan Marinus Vis zal een foto van zijn moeder een zwijgend prentje zijn gebleven; zij overleed toen hij drie jaar oud was. Wel haalt hij later herinneringen op aan zijn geliefde halfzusje Sien, toen zij groter werd en (zoals ook op een foto te zien is) een mooie paardenstaart kreeg. Deze biografische benadering contrasteert met de opzet van de tentoonstelling 'Snapshots - the eye of the century' die deze zomer in het Nederlands Fotomuseum te zien was. Ook daar gaat het om amateurkiekjes, maar biografische gegevens ontbreken. Zij zijn geselecteerd puur op het beeld en het gaat volgens de catalogus om 'zien zonder te moeten weten'. Als paradox wordt aangeduid dat op het moment dat deze foto's het museum bin-

nenkomen, de individuele verhalen die eraan vastzitten voorgoed in vergetelheid raken⁵.

Buitenbeentje

Het is waar dat musea de oorspronkelijke context van een voorwerp vernietigen, maar even waar is dat ze er een museale context voor in de plaats stellen. Althans, dat is de bedoeling van historische musea. Dat geldt ook voor foto's. Musea werken bij voorkeur met originele voorwerpen. Fotografie is daarin een buitenbeentje, want kenmerkend is hier dat talrijke identieke afdrucken mogelijk zijn. Misschien is die gerichtheid op originele objecten er debet aan dat historische musea de foto vooral zien als documentaire informatie. Maar binnen een biografische benadering zijn familiefoto's deel van het huisraad en dus volwaardige collectie. In de tentoonstelling zijn behalve foto's ook een huwelijkservies met initialen te zien, schetsboekjes, een door Jan Vis zelf beschilderd tochtschermpje voor een waxinelichtje en door hem gemaakt aardewerk ter ere van de geboorte van de jongste dochter. De foto's vormen samen met deze voorwerpen en met brieven, gedichten, meubels en dagboeken een afwisselend geheel, waarin elk onderdeel zijn eigen waarde heeft en een bijdrage levert aan ons beeld van de toenmalige bewoners van pand Zaandijk.

Vriendin van het gezin Vis-Duyvis met jongste dochter Annie tussen de knieën.

¹ J. Jäger, 'Photographie: Bilder der Neuzeit. Einführung in die Historische Bildforschung' (Tübingen 2000).

² Zie de beschouwingen van Alain Corbin in: M. Perrot (red.), 'Geschiedenis van het persoonlijk leven. Van de Franse revolutie tot de Eerste Wereldoorlog' (Amsterdam 1989) 363-379.

³ Exemplarisch voor de bestudering van lichaamshouding op (groeps)foto's is E. Tops, 'Foto's met gezag. Een semiotisch perspectief op priesterbeelden 1930-1990' (Nijmegen 2001).

⁴ A. van der Zeijden, 'Visuele cultuur. Fotografie als historische bron en als medium voor etnologisch onderzoek' (Utrecht 2004).

⁵ 'Snapshots. Christian Skrein. The eye of the century' (Ostfildern-Ruit 2004) 8; 12.